

TOMÁŠ: JEHO ROLE A VÝZNAM V JANOVĚ EVANGELIU

PETR MAREČEK

The purpose of the paper – Thomas: His Role and Importance in the Gospel of John – is to offer an interpretation of the texts which are about Thomas, who belongs to the circle of the twelve disciples of Jesus. Thomas is mentioned in the Synoptic Gospels and in the Acts of the Apostles only in the list of Jesus' disciples (Matt 10:3; Mark 3:18; Luke 6:15; Acts 1:13). By contrast, in the Gospel of John his name, somewhat surprisingly, appears altogether seven times. We meet Thomas in four different places (John 11:16; 14:5–7; 20:24–29; 21:2) which are important in the gospel narrative. The detailed exegesis will help us to outline the main characteristics of the portrait of Thomas and to point out his role and importance in the Gospel of John. Thomas is introduced as a disciple of the circle of the Twelve, who understands Jesus entirely in earthly categories and who is able to look only with difficulty beyond his death (John 11:16; 14:5). The divine dimension of Jesus, which is unavailable to Thomas, is opened to him by the resurrected Jesus himself. Thomas, who is characterized by doubts and scepticism at an encounter with the resurrected Jesus, makes a thoroughgoing personal confession (John 20:28), the highest Christological profession in the Gospel of John. Finally, Thomas' presence in the circle of seven disciples in John 21:2, who represent the Church in missionary engagement, makes obvious that there are also those in the Church who are characterized by doubts and scepticism, who ask questions and are reluctant to believe.

Key words: Biblical exegesis; The Gospel of John; Thomas; Jesus Christ; discipleship.

Bible, kterou tvoří Starý a Nový zákon, není pouze teologickou knihou, nýbrž rovněž historickým spisem, jehož poselství se zakládá na dějinných událostech. V Novém zákoně zastávají stěžejní postavení čtyři evangelia, která věrně předávají historická fakta o Ježíšově působení, i když je zapotřebí počítat s tím, že evangelisté z velkého množství ústních a písemných tradic učinili pouze určitý výběr se zřetelem na tehdejší stav a potřeby prvních čtenářů evangelií.¹ Vedle hlavních postavy, kterou je Ježíš, však vystupují v evangeliích rovněž jiné osoby, kterým je věnována pozornost. Líčení těchto osob se soustředí především na jejich vztah k ústřednímu protagonistovi evangelního vyprávění, kterým je Ježíš. Toto je zejména patrné u osoby Jana Křtitele a okruhu dvanácti Ježíšových učedníků. Janovo evangelium při srovnání s ostatními třemi synoptickými evangelií se vyznačuje mimo jiné tím, že nabízí velmi podrobný popis jednotlivých osob.² V Matoušově a Lukášově evangeliu sice můžeme najít podrobné pojednání o Ježíšově

¹ Pokud jde o historičnost evangelií, viz *Dei Verbum* 19 (Druhý vatikánský sněm. Dokumenty, Řím 1983, s. 359). Srov. též *Inspirace a pravda Písma svatého. Slovo, které pochází od Boha a mluví o Bohu pro spásu světa*. Papežská biblická komise. Kostelní Vydří, 2015.

² Existují početné studie, které se zabývají postavami v Janově evangeliu. Viz např. KRAFFT, E.: *Die Personen in Johannesevangelium*. Evangelische Theologie 16, 1956, s. 18–32; VIGNOLO, R.: *Personaggi del Quarto Vangelo. Figure della fede in San Giovanni*. Milano 1994; DSCHULNIGG, P.: *Jesus begegnen. Personen und ihre Bedeutung im Johannesevangelium*. Münster 2000; MARCHADOUR, A.: *I personaggi del Vangelo di Giovanni. Specchio per una cristologia narrativa*, Bologna 2007; SKINNER, C. W. (ed.): *Characters and Characterization in the Gospel of John*. London – New York 2013.

matce, Alžbětě, Zachariášovi a Janu Křtiteli, avšak evangelista Jan představuje jednotlivé osoby v jejich proměně a v jejich postupném vývoji víry. Příkladem může být např. samařská žena, u které je nabídnut podrobný popis vývoje její víry a která se nakonec snaží získat Samařany pro Ježíše (Jan 4,1–42). K těmto postavám v Janově evangeliu patří nepochybně též Tomáš.

Tomáš je učedníkem z okruhu Dvanácti, jehož jméno se vyskytuje v Novém zákoně celkem 11krát. Již distribuce výskytu jména je indikativní: 3krát v synoptických evangeliích; 1krát ve Skutcích apoštolů; 7krát v Janově evangeliu. V synoptických evangeliích je Tomáš zmíněn pouze v seznamu dvanácti učedníků (Mk 3,18 [na osmém místě]; Mt 10,3 [na sedmém místě]; Lk 6,15 [na osmém místě]). Nikdy nevystupuje jako jednající osoba, nikdy nepromlouvá, nikdy není představen jako partner dialogu s Ježíšem nebo s někým jiným. Rovněž ve Skutcích apoštolů se objevuje pouze v seznamu Ježíšových učedníků (Sk 1,13 [na šestém místě]) a není mu přisouzena žádná specifická role. Naproti tomu v Janově evangeliu je překvapivě jmenovitě uveden celkem sedmkrát, a to na čtyřech rozličných místech: Jan 11,16; 14,5–7; 20,24–29; 21,2. Pouze na jednom z těchto míst se objevuje ve výčtu jmen. Nejedná se však o seznam dvanácti učedníků, který se v Janově evangeliu nevyskytuje, nýbrž o seskupení sedmi učedníků u Tiberiadského moře (Jan 21,1). Na ostatních třech místech je Tomáš představen, jak promlouvá. Lze pozorovat, že na těchto čtyřech místech v Janově evangeliu je jeho jméno většinou uvedeno jen jednou, pouze v souvislosti s Ježíšovým zjevením před učedníky je Tomášovo jméno zmíněno čtyřikrát (Jan 20,24–29). Toto místo ve 20. kapitole zjevně zastává rozhodující roli pro obraz postavy Tomáše.

Můžeme si všimnout, že na třech místech je Tomáš kromě jména představen ještě s použitím přízviska Didymos (Jan 11,16; 20,24; 21,2), což je pokaždé vyjádřeno pomocí stejné formulace: Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος „Tomáš řečený Didymos“. Přízvisko Didymos pro Tomáše se v Novém zákoně nachází pouze v Janově evangeliu. Výraz Δίδυμος je řecké slovo, které zahrnuje význam „Dvojče, Didymos“.³ Z věcného hlediska se jedná o výstižný překlad aramejského výrazu ܬܡܝܬܐ, které je základem pořečteného jména Θωμᾶς.⁴ Toto může být hodnoceno jako odkaz na skutečnost, že autorovi Janova evangelia byl znám význam jména Tomáš, které pocházelo z aramejštiny. Toto hodnocení dokládají další semitská jména, která evangelista Jan používá a u kterých uvádí jejich překlad.⁵ Neexistuje mnoho indicií, které by dokládaly, že aramejský výraz ܬܡܝܬܐ „dvojče“ byl používán jako vlastní jméno v semitském světě. Řecké slovo pro „dvojče“, kterým je Δίδυμος „Didymos“, je dobře doloženým jménem. Může se jednat o jméno, jímž byl Tomáš znám v řecky mluvícím křesťanském prostředí.⁶

I když je výraz Δίδυμος náležitým překladem aramejského slova ܬܡܝܬܐ, které zahrnuje význam „dvojče“, nezdá se, že by zahrnoval symbolický význam. Nejeví se, že by zde označení Δίδυμος bylo použito, aby poukázalo na osobu Tomáše, který se vyznačuje, jak věrností, tak pochybnostmi.⁷ Pozdější apokryfní literatura nám poskytuje další informace o Tomášovi. Janovo evangelium neobsahuje žádné údaje ani o tom, kdo byl Tomášovým dvojčetem, a ani o tom,

³ TICHÝ, L.: *Slovník novozákonní řečtiny*. Olomouc 2001, s. 43.

⁴ BAUER, W.: *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur*. Berlin – New York 1988, sl. 746; HELLER, J.: *Výkladový slovník biblických jmen*. Praha 2003, s. 512.

⁵ Srov. ῥαββί „rabbi“ – διδάσκαλε „mistře/učitel“ (Jan 1,38), Μεσσίας „Mesiáš“ – Χριστός „Kristus“ (Jan 1,42; 4,25), Κηφᾶς „Kéfas“ – Πέτρος „Petr“ (Jan 1,42), Σιλωάμ „Siloe“ – Ἀπεσταλμένος „Poslaný“ (Jan 9,7), ῥαββουνί „rabbuni“ – διδάσκαλε „mistře/učitel“ (Jan 20,16). Viz dále SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. I. Freiburg – Basel – Wien 1986, s. 90–91.

⁶ COLLINS, R. F.: *Thomas*. In: Freedman, D. N. (ed.): *Anchor Bible Dictionary*, IV. New York 1992, s. 528 (celé heslo: s. 528–528).

⁷ GRASSO, S.: *Il Vangelo di Giovanni. Commento esegetico e teologico*. Roma 2008, s. 773. Srov. též B. RIGAUX, B.: *Dieu l'a ressuscité. Exégèse et théologie biblique*. Paris 1973, s. 238; BARRETT, C. K.: *The Gospel according to St John*. London 1996, s. 571.

jak toto jméno získal.⁸ Podle staré syrské tradice byl Tomáš na základě svého jména ztotožněn s Judou, Ježíšovým bratrem (Mk 6,3). Nejstarší doklad této tradice poskytuje Tomášovo evangelium, které pochází z první poloviny 2. století. Tuto tradici pak dosvědčuje též pozdější apokryfní literatura: Skutky Tomášovy (2.–3. stol.).⁹ Z historického a literárního hlediska Janovo evangelium stojí na počátku vývoje postavy Tomáše v rané křesťanské tradici a poskytuje tak základ pro pozdější mimobiblické svědectví, které má legendární charakter.¹⁰

Jak již bylo výše zmíněno, ve srovnání se synoptickými evangelií a ostatními knihami Nového zákona je zřetelně nápadná četnost použití jména Tomáš v Janově evangeliu. Jméno Tomáš se v něm vyskytuje celkem sedmkrát, z toho třikrát je ještě objasněno pomocí přízviska Didymos. Tato studie postupně projedná všechna čtyři místa Janova evangelia, kde Tomáš vystupuje, a na základě analýzy těchto čtyř textů poukáže na jeho roli a význam v tomto evangeliu.

Tomášova výzva v Jan 11,16

V Janově evangeliu se Tomáš poprvé objevuje na scéně teprve v 11. kapitole, a to ve vyprávění o vzkříšení Lazara (Jan 11,1–54), které zastává důležitou roli v tomto evangeliu, jelikož je tímto Ježíšovým činem završena jeho veřejná činnost – jeho zjevení před světem (Jan 1,19–12,50). Kromě toho vzkříšení Lazara se stává bezprostředním podnětem k rozhodnutí ohledně usmrcení Ježíše ze strany velerady (Jan 11,45–53).¹¹ Tato pozdní první zmínka o Tomášovi je do určité míry nápadná a vzbuzuje pozornost, jelikož jiní podobně významní učedníci, jako je on, jsou daleko dříve zmíněni. Jmenujme Ondřeje a Filipa, o kterých je vyprávěno již jejich povolání za učedníky na začátku Janova evangelia (Jan 1,35–51). Na druhou stranu je možné též pozorovat, že „učedník, kterého Ježíš miloval“ je poprvé explicitně uveden ještě později, a to v Jan 13,23.¹²

V Jan 11,16 je Tomáš hned při prvním svém jmenování představen s přízviskem Δίδυμος „Didymos“, které je pro něj použito v Novém zákoně pouze v Janově evangeliu. Tomáš se obrací na své spoluúčedníky¹³ a vybízí je, aby šli s Ježíšem a spolu s ním zemřeli. Slova výzvy (Jan 11,16b: „Pojďme i my, ať zemřeme s ním!“) jsou srozumitelná ve spojení s předcházejícím kontextem. Ježíš, který se nachází na druhém břehu Jordánu, na místě, kde dříve křtil Jan (Jan 10,40), je od Marie a Marty informován o nemoci jejich bratra Lazara, kterého měl rád (Jan 11,3). Teprve však po dvou dnech vybízí své učedníky, aby se s ním vydali do Judska (Jan 11,6–7), kde Lazar se svými sestrami bydlel ve vesnici Betánie (Jan 11,1). Učedníci však Ježíše varují před touto cestou, jelikož to nebylo tak dávno, co ho tam (Jan 10,22: v Jeruzalémě) židé

⁸ Apokryfní spis Skutky Tomášovy sděluje, že Tomáš se svou podobou jevil jako dvojče Ježíše (srov. SkT 31.39). DUS, J. A. (ed.): *Novozákonní apokryfy II: Příběhy apoštolů*. Praha 2004, s. 376 a 381.

⁹ Tomášovi byly připisány ještě další apokryfní spisy: Tomášovo evangelium Ježíšova dětství (konec 2. stol.) a Tomášovo zjevení (5. stol.). Srov. DUS, J. A. – POKORNÝ, P. (eds.): *Novozákonní apokryfy I. Neznámá evangelia*. Praha 2001, s. 88.

¹⁰ FULLER, R. H.: *The Formation of the Resurrection Narratives*. London 1972, s. 142.

¹¹ BULTMANN, R.: *Das Evangelium nach Johannes*. Göttingen 1968, s. 300 tuto skutečnost zdůrazňuje: „Die Wendung erfolgt; die ὥρα der Passion naht. Der äußere Anlaß der Schicksalswende ist die Erweckung des Lazarus, und der Evangelist hat diese ihre Bedeutung hell erleuchtet.“

¹² „Učedník, kterého Ježíš miloval“ může být jedním ze dvou prvních Ježíšových učedníků v Jan 1,35–40. Viz dále MAREČEK, P.: „Učedník, kterého Ježíš miloval“: jeho role a význam v Janově evangeliu. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd 30, 2016, č. 2, s. 167–180.

¹³ Slovo συμμαθητής „spoluúčedník“ je použito pouze zde v celém Novém zákoně. Tento výraz se nevyskytuje rovněž v Septuagintě.

chtěli kamenovat (Jan 11,8; srov. 10,31). Ježíš se totiž odebral na druhou stranu Jordánu kvůli tomu, aby se vyhnul tomuto nebezpečí (Jan 10,39–40). Varování učedníků v Jan 11,8 je tedy opodstatněné. Ježíš se však nenechá odradit od svého záměru putovat do Judska, kde v Betánii završí svou zázračnou činnost na veřejnosti vzkříšením Lazara, které poslouží k posílení víry učedníků (Jan 11,15). Tomáš je společně se svými spoluúčedníky představen s postojem nechápavosti vůči Ježíšovým slovům. Zůstává mu skryto, že cílem Ježíšovy cesty do Judska je zázrak vzkříšení, skrze který dochází oslavení Bůh a jeho Syn (Jan 11,4). Tomáš spatřuje v této cestě pouze Ježíšovo ohrožení ze strany jeho nepřátel. Na toto nebezpečí reaguje Tomáš zjevně s veškerou odhodlaností a smělou odvahou. Svou výzvou k spoluúčedníkům dává najevo, že on a rovněž ostatní učedníci mají sdílet toto nebezpečí s Ježíšem, s ním jít a s ním rovněž zemřít.

Z průběhu pašijových událostí víme, že učedníci takovýmto způsobem nejednali, avšak že naopak při Ježíšově zatčení jej opustili (srov. Mk 14,50 par.). V Janově evangelii je tato skutečnost teologicky zpracována. Ježíš je při svém zatčení představen ve své svrchovanosti, a to nejen jak dovoluje vojákům a služebníkům, aby ho zatkli, ale též jak nařizuje, aby jeho učedníci mohli odejít (Jan 18,8) a aby se tak naplnilo slovo, které řekl: „Z těch, které jsi mi dal, neztratil jsem ani jednoho“ (Jan 18,9; srov. 6,37). Z textu Jan 16,32 je níméně patrné, že rovněž Janovo evangelium ví o tom, že učedníci Ježíše opustili.

Můžeme tvrdit, že v první scéně, kde Tomáš v Janově evangelii vystupuje, je představen jako Ježíšův učedník, který svému mistru málo rozumí, i když jeho počínání se jeví jako neohrožené odvážné a vyznačuje se postojem solidarity a velkodušnosti skrze vybidnutí všech spoluúčedníků k mučednické smrti s Ježíšem. S tímto postojem velkodušné solidarity se setkáváme rovněž u Petra při poslední večeři (Jan 13,1–38). Tomáš a Petr sdílejí některé rysy. U obou si lze všimnout, že se vyznačují touhou mít podíl s Ježíšem (srov. Tomášova touha zemřít s Ježíšem [μετ' αὐτοῦ „s ním“] v Jan 11,16; Ježíšovo slovo ohledně Petrova podílu s ním [μετ' ἐμοῦ „se mnou“]; stanovisko, které Petr přijímá, avšak později rázně zapírá, srov. Jan 18,27). Kromě toho svou výzvou Tomáš připomíná Petra v Jan 13,37, který Ježíše ubezpečuje, že je ochoten za něj položit život. Zatímco Tomáš má v zorném úhlu pohledu jen pozemský konec Ježíše a nevidí, že Ježíš je právě na cestě k činu, který má zjevit jeho slávu a posloužit k víře ve vzkříšeného a oslaveného Syna Božího, Petr naproti tomu není schopen přijmout tajemství Ježíšova ponížení a utrpení (Jan 13,6–8; 18,10–11).¹⁴ Můžeme pozorovat, že v Janově evangelii se bude Tomáš rovněž nadále ukazovat jako učedník, který je nechápavý, který je zaměřený na pozemské skutečnosti a který má potíže porozumět veškerému dění s Ježíšem.

Tomášova otázka v Jan 14,5

S Tomášem se podruhé v Janově evangelii setkáváme v textové jednotce Jan 14,5–7, která tvoří součást první Ježíšovy řeči na rozloučenou (Jan 14,1–31).¹⁵ Literární druh „řeč na rozloučenou“ byl ve starověku velmi oblíbený, a to jak v řecko-římském prostředí, tak v židovství. V řeči na rozloučenou jsou shromážděna poslední slova významných postav, sestavena napomenutí a nařízení a oznámeny výhledy do budoucnosti se zřetelem na nastávající smrt.¹⁶ Čtrnáctá

¹⁴ Takto KRAFFT, E.: *Die Personen in Johannesevangelium*. Evangelische Theologie 16, 1956, s. 27.

¹⁵ Další řeči na rozloučenou se nachází v následujících kapitolách 15–16: Napomínající řeč: přinášení plodů ze spojení s Ježíšem a odolávat vůči světu (Jan 15,1–16,4a) a útěšná řeč: Působení „Parakléta“, radost a pokoj navzdory všem útrapám (Jan 16,4b–33).

¹⁶ Viz dále SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. III. Freiburg – Basel – Wien 1975, s. 63–64.

kapitola začíná výzvou nenechat se vylekat a zůstat pevný ve víře, která je znovu zopakována v závěru této řeči: $\mu\eta\ \tau\alpha\rho\alpha\sigma\sigma\acute{\epsilon}\sigma\theta\omega\ \acute{\omicron}\mu\acute{\omega}\nu\ \eta\ \kappa\alpha\rho\delta\iota\alpha$ „vaše srdce ať se nechvěje“ (Jan 14,1 a 27); výzva k víře (Jan 14,1 a 29). Ježíšova řeč, která je přerušena skrze tři otázky učedníků (Tomáše v Jan 14,5, Filipa v Jan 14,8, Judy [ne toho Iškariotského]¹⁷ v Jan 14,22) je ovládána dvěma tématy: do verše 17 převládá téma Ježíšova odchodu, zatímco od verše 18 převažuje téma Ježíšova příchodu.¹⁸ Ježíš vybízí učedníky před svým odchodem, aby se nenechali vylekat a aby byli silní ve víře v Boha a v něj (Jan 14,1). Jeho odchod ve smrti je cestou k Otci a slouží k přípravě nebeských příbytků pro ně. Odtamtud se on vrátí zpět a vezme je k sobě (Jan 14,2–3). Jako podklad pro Jan 14,2–3 slouží apokalyptické očekávání prvotní církve o Ježíšově paruzii a spojení věřících s ním na konci času (srov. 1 Sol 4,16–17; Žid 9,27–28).¹⁹ S představou nebeských příbytků se setkáváme též na jiných místech v Novém zákoně (Lk 16,9: věčné příbytky; 2 Kor 5,1: „Víme totiž, až bude stržen stan, v kterém tady na zemi bydlíme, že nám Bůh dá obydlí jiné. Ne dům udělaný lidskýma rukama, ale věčný v nebi.“).

Ve verši Jan 14,4 se Ježíš obrací na učedníky a připomíná jim, že znají cestu, kam jde. Jeho cesta je totiž rovněž jejich cestou. Tato Ježíšova kladná výpověď vyvolává námitku u Tomáše. V Jan 14,5 promlouvá Tomáš jménem učedníků: „Pane, nevíme, kam jdeš. Jak můžeme znát cestu?“ Tomášova otázka je opakováním a rozšířením otázky Petra, která již dříve zazněla v Jan 13,36. Tomáš a jeho spoluúčedníci očividně nepochopili Ježíšova slova o svém odchodu skrze smrt k Otci v Jan 14,2–3. Tomáš se znovu objevuje jako ten, kdo není schopen uvažovat za hranice Ježíšovy smrti (srov. Jan 11,16). Toto Tomášovo nepochopení je rovněž literárním prostředkem slohu evangelisty Jana, který poskytuje Ježíšovi příležitost, aby nastíněnou myšlenku zřetelnějším způsobem vyjádřil. Jen tak je možné vysvětlit, proč Ježíš neodpověděl na hlavní stížnost Tomáše: „Nevíme, kam jdeš“. Znalost cíle je předpokládána (Jan 14,6b: „Nikdo nepřichází k Otci...“) a pouze cesta je objasňována („...než skrze mne“).²⁰ Jinými slovy řečeno, otázka ohledně cesty je hlavním tématem. Obrazné slovo „cesta“ dává též najevo, že člověk hledá orientaci. Kde se člověk dotazuje na cestu, dotazuje se zároveň na smysl a cíl své existence.²¹ Takto je zapotřebí též rozumět Ježíšově odpovědi: „Já jsem cesta, pravda a život. Nikdo nepřichází k Otci než skrze mne.“ (Jan 14,6). Ježíš používá ve své odpovědi klíčové slovo „cesta“ a formuluje jeden z oněch výroků „Já jsem“, které patří ke zvláštním prvkům Janova evangelia a které v něm vyjadřují Ježíšovu vznešenost a majestát jako jediného nositele spásy. Jedná se o vrcholové výpovědi christologie Janova evangelia, kterých je dohromady sedm: Já jsem – chléb života (Jan 6,35.48; srov. 6,41; 6,51); – světlo světa (Jan 8,12; srov. 9,5); – dveře [pro ovce] (Jan 10,7.9); – dobrý pastýř (Jan 10,11.14); – vzkříšení i život (Jan 11,25); – cesta, pravda i život (Jan 14,6); – pravý vinný kmen (Jan 15,1.5).²² V Janově evangeliu je nápadné absolutní použití vyjádření „já jsem“ bez jakéhokoliv dodatku: 6,20; 8,24.28.58; 13,19; 18,5.6.8. Je zde třeba ovšem rozlišovat. V souvislosti s Ježíšovým kráčením po jezeře (Jan 6,20) a při jeho zatčení (Jan

¹⁷ Apoštol „Juda Jakubův“, jehož jméno se v Novém zákoně objevuje pouze v Lk 6,16 a Sk 1,13, je pravděpodobně totožný s člověkem v Jan 14,22.

¹⁸ Srov. BECKER, J.: *Die Abschiedsreden Jesu im Johannesevangelium*. Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche 61, 1970, s. 215–246; Takto též GNILKA, J.: *Johannesevangelium*. Würzburg 1983, s. 114.

¹⁹ Pokud jde o apokalyptické pozadí, viz WILCKENS, U.: *Das Evangelium nach Johannes*. Göttingen 1998, s. 222–223; SCHNELLE, U.: *Das Evangelium nach Johannes*. Leipzig 2000, s. 227–228.

²⁰ SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. III. Freiburg – Basel – Wien 1975, s. 72.

²¹ BLANK, J.: *Das Evangelium nach Johannes*, Teil 2. Düsseldorf 1977, s. 77.

²² Pokud jde o vyjádření „Já jsem“ v Janově evangeliu, viz např. SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. II. Freiburg – Basel – Wien 1971, s. 59–70; SCHNELLE, U.: *Das Evangelium nach Johannes*. Leipzig 2000, s. 124–125.

18,5.6.8) se především jedná o identifikační formuli. Naproti tomu v Jan 8,24.28 a 13,19 se setkáváme se zcela osobitým použitím: ve vyjádření „já jsem“ je shrnut plný obsah víry (Jan 8,24; 13,19), popř. poznání (Jan 8,28).²³ Vyjádření v Jan 14,6 je neobvyklé tím, že obsahuje trojici přísudků: cesta, pravda, život. V Jan 11,25 se vyskytuje dvojice přísudků: vzkříšení a život.²⁴ Skrze trojici predikátů je výpověď v Jan 14,6 obzvlášť slavnostní. Nehledě na parataxi je jasné, že veškerý důraz spočívá na vyjádření „já jsem cesta“.²⁵ Toto vychází najevo z kontextu. Je zde převzato klíčové slovo ὁδός „cesta“ z verše Jan 14,4 a je potvrzeno pomocí vyjádření δι’ ἐμοῦ „skrze mne“ jako ústřední prvek, který je středem pozornosti. Výrok v Jan 14,6 není snadný k pochopení, jelikož „cesta“ je neobvyklým obrazným vyjádřením pro osobu. Jeho smysl je však zřejmější skrze objasňující doplnění, že v této osobě je ztělesněná „pravda“ a „život“.²⁶ Tím, že Ježíš zjevuje pravdu, která vede k životu, a tomu, kdo ji ve víře přijímá a uskutečňuje, zprostředkovává pravý život, vede tak každého, kdo v něj věří, k cíli své existence – „k Otcí“, a stává se tak cestou.²⁷ Boha lze nalézt jen skrze Ježíše, jen v něm je přítomný. Toto je nejdříve zdůrazněno skrze objasňující doplnění k vyjádření „já jsem“: „Nikdo nepřichází k Otcí než skrze mne“ (Jan 14,6c). Ježíš je výlučný a jediný přístup k Bohu. V něm je možné vidět a poznat Otce, jak vyzdvihuje připojené slovo adresované Filipovi (Jan 14,9). On je v Otcí a Otec je v něm (Jan 14,10).

Můžeme shrnout, že ve druhé scéně, kde se objevuje Tomáš v Janově evangeliu, je opět uveden v roli mluvčího učedníků a znovu je představen s postojem nechápavosti. On nerozumí tomu, kam Ježíš jde, a z toho důvodu nemůže znát jeho cestu. To znamená, že on a učedníci nejsou schopni uvažovat za hranici smrti, která je enigmatickým způsobem vyjádřena pomocí slova o odchodu. Jeho nechápavá otázka poskytuje Ježíšovi možnost pronést stěžejní výrok „Já jsem“, ve kterém se představuje jako jediná a výlučná cesta k Otcí.

Tomáš a vzkříšený Ježíš v Jan 20,24–29

Příběh o Tomášovi v Jan 20,24–29 je v rámci Nového zákona jedinečný, jelikož žádné jiné evangelium a žádná jiná novozákonní kniha se nezmiňuje o Ježíšově zjevení, které by bylo zcela soustředěno na Tomáše. Matoušovo a Lukášovo evangelium vypráví o Ježíšových zjeveních před učedníky dohromady (Mt 28,16–20; Lk 24,36–53) a Markovo evangelium předpokládá takovéto zjevení, jak vychází najevo ze slov nebeského posla ženám v prázdném hrobu (Mk 16,7). Rovněž v Janově evangeliu nalezneme takovouto zprávu o Ježíšově zjevení před učedníky dohromady (Jan 20,19–23), která se vyznačuje určitými podobnostmi s vyprávěním v Lk 24,36–53.²⁸ Příběh o Tomášovi v Jan 20,24–29, jehož funkcí je poskytnout pozdějším generacím křesťanů směr pro jejich víru, pochází zřejmě od evangelisty. Tato skutečnost je patrná již ze dvou pozorování: 1) Zjevení v Jan 20,19–23 předpokládá přítomnost všech učedníků, jelikož

²³ Ve Starém zákoně je tato absolutní formule „já jsem“ nejvyšší formou sebezjevení Boha. BLANK, J.: *Das Evangelium nach Johannes*, Teil 2. Düsseldorf 1977, s. 78.

²⁴ Pokud jde o stupňování k trojici v Jan 14,6, viz WILCKENS, U.: *Das Evangelium nach Johannes*. Göttingen 1998, s. 223, který v Jan 14,6 spatřuje shrnutí všech vyjádření „já jsem“.

²⁵ Pokud jde o pozadí motivu cesty v židovské mudroslovné literatuře, srov. SCHNELLE, U.: *Das Evangelium nach Johannes*. Leipzig 2000, s. 228.

²⁶ Srov. GNILKA, J.: *Johannesevangelium*. Würzburg 1983, s. 112.

²⁷ SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. III. Freiburg – Basel – Wien 1975, s. 73.

²⁸ Literární vztah textu Jan 20,19–23 s tradicí zachycenou Lk 24,36–49 nelze však v jednotlivostech stanovit. WENGST, K.: *Das Johannesevangelium*, II. Stuttgart – Berlin – Köln 2001, s. 309.

udělení Ducha svatého a zplnomocnění k odpuštění hříchů jim náleží všem dohromady.²⁹ 2) Příběh s Tomášem je vytvořen s oporou Jan 20,19–23, jelikož svědectví učedníků „Viděli jsme Pána!“ (Jan 20,25a) odkazuje na Jan 20,20b a Tomášova odpověď – „Když neuvidím na jeho rukou jizvy po hřebecích a nevložím svůj prst na místo hřebů a nevložím svou ruku do jeho boku, neuvěřím!“ (Jan 20,25b) – hledí zpět na Jan 20,20a.³⁰ Úvodní dva verše perikopy (Jan 20,24–25), které zastávají funkci převedení od prvního k druhému vyprávění o zjevení vzkříšeného Ježíše, obsahují zejména slova Tomáše, který si klade jasné podmínky pro svou víru v Ježíšovo vzkříšení. Ve verších Jan 20,26–29 je nabídnut popis druhého zjevení vzkříšeného Ježíše před učedníky, které nastává po osmi dnech a které se zcela soustředí na Tomáše. V Jan 20,26 se nachází zřetelné prvky z prvního vyprávění o zjevení Vzkříšeného před učedníky. V Jan 20,27 se vzkříšený Ježíš obrací na Tomáše se slovy, která jsou z věcného hlediska zopakováním požadavků, které Tomáš vyslovil učedníkům v Jan 20,25. Vyprávění je zakončeno prohlášením Tomáše a reakcí Ježíše na jeho slova (Jan 20,28–29).

Epizoda v Jan 20,24–29 je zahájena zpětným odkazem na skutečnost, že Tomáš nebyl přítomen při setkání učedníků se vzkříšeným Ježíšem v Jan 20,19–23. Tomáš je blíže představen jako člen skupiny dvanácti učedníků, o které se čtvrté evangelium zmiňuje již jen v Jan 6,67–71, a je uveden též s přízviskem Didymos. Okamžik setkání Tomáše s ostatními učedníky, který není blíže určen jak z hlediska časového, tak prostorového, slouží k uvedení scény setkání Ježíše s Tomášem. Odkaz na skupinu dvanácti se vyskytuje zřídka v Janově evangeliu a je tudíž významný. Setkáváme se s ním pouze čtyřikrát (Jan 6,67.70.71; 20,24) ve dvou odlišných úryvcích, které vypovídají o obtížích učedníků být věrni Ježíšovi. První úryvek se nachází po Ježíšově řeči o chlebě života, kdy ho opustilo mnoho jeho učedníků a kdy Ježíš řekl Dvanácti: „Copak i vy chcete odejít?“ (Jan 6,67b). Ve stejném kontextu pak Ježíš sděluje, že učedníků vyvolil dvanáct a že mezi nimi je však jeden ďábel (Jan 6,70). Nakonec pak evangelista k tomu poskytuje komentář, že Ježíš „myslel Jidáše, syna Šimona Iškariotského. Ten totiž ho měl zradit a byl jeden ze Dvanácti.“ (Jan 6,71). Ve druhém úryvku je odkaz na skupinu dvanácti učedníků učiněn v souvislosti s Tomášem, který nebyl přítomen při setkání se vzkříšeným Ježíšem (Jan 20,24). Zmínkou o tom, že Tomáš je „jeden ze Dvanácti“, evangelista Jan naznačuje, že reprezentuje celou předvelikonoční skupinu učedníků. Takto je poukázáno na skutečnost, že rovněž v užším okruhu učedníků se objevovaly postoje pochybností a nevěry (Mt 28,17; Lk 24,11.38.41; srov. Mk 16,11.13.14) vůči vzkříšenému Ježíši.³¹ Zatímco synoptická evangelia se zmiňují obecně o nevěře a pochybnostech u učedníků v souvislosti s Ježíšovým vzkříšením, evangelista Jan vyzdvihuje dramatickým způsobem tuto pochybnost na jednotlivci.

Učedníci, kteří se setkali se vzkříšeným Ježíšem (Jan 20,19–23), podávají Tomášovi zprávu o tomto setkání stejnými slovy, jak jim referovala Marie Magdalská v Jan 20,18 o svém setkání se vzkříšeným Ježíšem: „Viděli jsme Pána!“ (Jan 20,25). Zatímco reakce učedníků na zprávu Marie Magdalské není evangelistou Janem zmíněna, Tomáš je vykreslen v neoblomně odmítavém postoji věřit této zprávě. On se nehodlá spokojit pouze s vyslechnutím informace „z druhé ruky“ (srov. Jan 4,42), nýbrž chce věřit jedině tehdy, když se viditelným a hmatatelným způsobem přesvědčí o tom, že ukřižovaný Ježíš žije. Tomáš je ochoten uvěřit jen tehdy, když budou splněny tři

²⁹ Nepřesvědčuje domněnka, podle které Tomáš chyběl ve skupině učedníků při zjevení vzkříšeného Ježíše, protože byl zklamaný. Takto VIGNOLO, R.: *Personaggi del Quarto Vangelo. Figure della fede in San Giovanni*. Milano 1994, s. 59.

³⁰ BROWN, R. E.: *The Gospel according to John XIII–XXI*. New York 1970, s. 1031.

³¹ Srov. SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. III. Freiburg – Basel – Wien 1975, s. 392; KREMER, J.: *Die Osterevangelien – Geschichte um Geschichte*. Stuttgart 1981, s. 191.

jeho podmínky: 1) On chce vidět na Ježíšových rukou jizvy po hřebech.³² 2) On chce vložit svůj prst na místo hřebů. 3) On chce vložit svou ruku do jeho boku.³³ Požadavky jsou vyjmenovány stupňujícím způsobem: od „vidění“ ran až k „dotknutí se“ jich. Lze si všimnout, že tyto podmínky jsou v trochu obměněné formě později zopakovány v Ježíšově výzvě (Jan 20,27).³⁴ Tomášova slova připomínají požadavek znamení vznesený od židů (Jan 6,30; 2,18), který však Ježíš káral (Jan 4,48). Zde je však zapotřebí dodat, že Ježíš čtvrtého evangelia nezamítá možnost, že zázraky mohou přivést člověka k víře, avšak odmítá, aby zázraky byly požadovány jako naprosto nezbytná podmínka. Formulace οὐ μὴ πιστεύσω „neuvěřím“ s dvojím zápořem má asertorický charakter a zdůrazňuje odmítnutí věřit.³⁵ Požadavek Tomáše není ve skutečnosti ničím jiným než to, čeho se dostalo ostatním učedníkům, kteří „viděli Pána“ (Jan 20,25).

Poté, co evangelista Jan sdělil podmínky Tomáše, líčí událost zjevení vzkříšeného Ježíše. Časový údaj „po osmi dnech“, který odkazuje na den objevení otevřeného a prázdného hrobu (Jan 20,1–2) a zjevení vzkříšeného Ježíše učedníkům (Jan 20,19), umísťuje setkání vzkříšeného Ježíše s Tomášem na „první den v týdnu“, tj. neděli, jelikož židovský způsob počítání týdne započítával jak výchozí, tak i konečný den.³⁶ V tomto časovém údaji je možné vidět působení starokřesťanské liturgické praxe, podle které se křesťané shromažďovali k bohoslužebnému slavení se vzkříšeným Ježíšem „prvního dne v týdnu“ (srov. 1 Kor 16,2; Sk 20,7), který byl považován za „den Páně“ (Zj 1,10).³⁷ Časový údaj tedy odkazuje na vážnost tohoto dne v janovské komunitě.³⁸

Líčení Ježíšova zjevení před učedníky velmi připomíná popis v Jan 20,19. Učedníci se nacházeli ve stejném prostoru jako při prvním setkání se vzkříšeným Ježíšem. Přítomnost učedníků za zavřenými dveřmi není způsobena strachem před židy (již není zmíněn), avšak je spjata s Ježíšovým příchodem, který má zapůsobit na pochybovačného Tomáše.³⁹ Tak jako při prvním setkání vzkříšený Ježíš vstupuje do jejich středu a zdraví je pozdravem pokoje. Tomáš se tedy nachází ve stejné situaci před Ježíšem jako učedníci při setkání s ním o týden dříve.

Na rozdíl od Jan 20,20 není zmíněna bezprostřední reakce učedníků na setkání se vzkříšeným Ježíšem, avšak je zaměřena pozornost na jednání Vzkříšeného. Učedníci mizí ze scény a středem pozornosti se stává rozhovor Ježíše s Tomášem. Vzkříšený Ježíš vybízí Tomáše, aby učinil to, co před učedníky vyslovil jako své požadavky k tomu, aby uvěřil (Jan 20,27). Evangelista Jan takto představuje Vzkříšeného jako toho, kdo ví o Tomášových požadavcích. Tato skutečnost ve čtvrtém evangeliu neudivuje, jelikož evangelista Jan představil Ježíše již při jeho pozemském působení s tajemnými znalostmi.⁴⁰

³² Skutečnost, že jizvy na Ježíšových rukou, jsou po hřebech, je v Novém zákoně uvedena pouze v Jan 20,25. Justin se jako první *expressis verbis* zmiňuje o tom, že při Ježíšově ukřižování byly jeho ruce a nohy přibity hřeby (*Apologia* 1,35; PG 6,384; *Dialogus cum Tryphone* 97,3–4; PG 6,705).

³³ SCHWANK, B.: *Evangelium nach Johannes. Praktischer Kommentar*. St. Ottilien 2007, s. 486 poznamenává k Tomášově odpovědi v Jan 20,25, že se hodí dosavadnímu obrazu skeptika.

³⁴ Zmínka o Ježíšových rukou a jeho boku v Jan 20,25 připomíná vyjádření v Jan 20,20. Obě dvě místa předpokládají údaj o kopím probodnutém Ježíšově boku (Jan 19,34).

³⁵ Viz dále SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. III. Freiburg – Basel – Wien 1975, s. 392–393. Srov. též BLASS, F. – DEBRUNNER, A. – REHKOPF, F.: *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*. Göttingen 1990, § 365.

³⁶ Srov. WILCKENS, U.: *Das Evangelium nach Johannes*. Göttingen 1998, s. 315.

³⁷ *List Barnabášův*: „Proto slavme radostně ten osmý den. V něm Ježíš vstal z mrtvých, pak se zjevil a vystoupil na nebesa“ (15,9). Srov. NOVÁK, J. (ed.): *Druhá patristická čítanka*. Praha 1985, s. 32.

³⁸ Srov. BLANK, J.: *Das Evangelium nach Johannes*, Teil 3. Düsseldorf 1977, s. 187–188.

³⁹ SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. III. Freiburg – Basel – Wien 1975, s. 394.

⁴⁰ Čtvrté evangelium představuje Ježíše jako toho, kdo zná své pověření a svou cestu (Jan 2,4; 6,6; 8,14; 13,1; 17,1; 18,4) a kdo má též znalosti o lidech kolem sebe, o těch, kdo věří či nevěří (srov. Jan 10,14–15.26–30), o svých učednících a o zrádci (srov. Jan 6,61.64.70; 13,11.18.38; 17,12).

Nepřehlédnutelná je podobnost této scény s Tomášem s událostí setkání Ježíše s Natanaelem v Jan 1,47–50. Tak jako Natanael reaguje na Filipovo svědectví o Ježíšovi jako Mesiáši skepti a pochybovačným postojem (Jan 1,46a), tak rovněž Tomáš zaujímá pochybovačné stanovisko vůči svědectví učedníků (Jan 20,25). Ježíšovo slovo, které Natanaelovi dokazuje, jak dobře ho zná (Jan 1,48), odpovídá znalosti vzkříšeného Ježíše ohledně požadavků Tomáše (srov. Jan 20,27). Tak jako Natanael reaguje na Ježíšova slova vyznáním víry (Jan 1,49), tak rovněž Tomáš po slovech vzkříšeného Ježíše pronáší vyznání víry (Jan 20,28). Závěrečné slovo Natanaelovi (Jan 1,50–51) odkazuje na období Ježíšova pozemského působení, závěrečné slovo Vzkříšeného v Jan 20,29, které je adresováno Tomášovi, směřuje do budoucnosti církevní obce.

Pozoruhodné je, že Ježíš přijímá požadavky znamení, zatímco jinde se k nim stavěl odmítavě (např. Jan 4,48; 6,30nn; srov. též Mk 8,11nn; Mt 16,1.2.4; Lk 11,29). Připojená Ježíšova výzva „nebuď nevěřící, ale věřící“ (Jan 20,27) nejen odkazuje zpět na Tomášovu skepsi v Jan 20,25 a dává najevo Ježíšovu znalost o tomto jeho postoji, nýbrž také připravuje Tomášovo vyznání (Jan 20,28) a závěrečné slovo vzkříšeného Ježíše (Jan 20,29).

Evangelista Jan neposkytuje informace o tom, jaká byla reakce Tomáše na Ježíšovu výzvu, tj. zda se Tomáš Ježíšových ran skutečně dotkl nebo nikoli.⁴¹ V Jan 20,29 je naznačeno, že pohled byl dostačující.⁴² Zatímco učedníci, kteří se setkali se vzkříšeným Ježíšem, slovním způsobem nereagovali na jeho zjevení, Tomáš na setkání se vzkříšeným Ježíšem a jeho slova reaguje slovy: *ὁ κύριός μου καὶ ὁ θεός μου* „Pán můj a Bůh můj!“ (Jan 20,28). Zdá se, že toto vyznání není výsledkem přezkoumání. Dvojí zájmeno „můj“ v Tomášových slovech vypovídá o osobním charakteru tohoto vyznání. Osobní forma vyznání objasňuje, že víra je osobním rozhodnutím, které má umožnit osobní vztah s Bohem.⁴³ Oba dva tituly „Pán“ a „Bůh“ jsou jedním vyznáním a tvoří jednotu (srov. Jan 1,49).⁴⁴ Ježíš během svého pozemského působení byl často osločován pomocí titulu *κύριε* „pane“⁴⁵ a po svém vzkříšení je označován jako „Pán“ (Jan 20,18.20.25). Připojením výrazu „Bůh“ má být zabráněno jakémukoliv nedorozumění ohledně velikosti víry Tomáše. Je možné si všimnout, že spojení „Pán“ a „Bůh“ připomíná oslovení Boha jak ve Starém zákoně (srov. např. 2 Sam 7,28; Žl 30,3; 35,23; 1 Král 18,39), tak v Novém zákoně (Zj 4,11). V Janově evangeliu Tomáš ukončuje celou řadu vyznání (Jan 1,49; 4,42; 6,69; 9,37–38; 11,27; 16,30; 20,16), která v jeho slovech dochází svého vrcholu.⁴⁶ Na začátku Janova evangelia byl Ježíš představen pomocí výrazu „Slovo“ jako osoba, která je věčná a nestvořená jako Bůh, která žije ve stálém společenství s Bohem, která je Bohem, jako Bůh je Bohem (Jan 1,1) a která zprostředkovává poznání, že v samotném Bohu existuje společenství na božské rovině (Jan

⁴¹ Zatímco dříve se exegeté zpravidla domnívali, že Tomáš následoval Ježíšovu výzvu a dotkl se ran, v dnešní době toto většina popírá. Srov. SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. III. Freiburg – Basel – Wien 1975, s. 395, pozn. 105. SCHNELLE, U.: *Das Evangelium nach Johannes*. Leipzig 2000, s. 306, pozn. 46 předpokládá dotknutí se. Opačný názor zastává SCHENKE, L.: *Johannes Kommentar*. Düsseldorf 1998, s. 380.

⁴² Názor, který počítá s tím, že Tomáš Ježíšovu výzvu přijal a dotkl se ho, se často opírá o 1 Jan 1,1. Takovéto chápání však nepřesvědčuje. BROWN, R. E.: *The Epistles of John*. New York 1982, s. 163 k tomu uvádí: „Neither *theasthai* nor *psélaphan* is used in the postresurrectional scene in John 20, and there is no evidence that the epistolary author and his adversaries were quarreling over the reality of the risen Jesus. The ‚heard‘, ‚seen‘, ‚looked at‘ and ‚felt‘ of 1:1 are meant to underline the importance of witness to the realities of Jesus preresurrectional ministry.“

⁴³ GNILKA, J.: *Johannesevangelium*. Würzburg 1983, s. 155.

⁴⁴ Jak církevní otcové (Augustin), tak teologové středověku (Tomáš Akvinský) zde shledávali dosvědčeno Ježíšovo lidství a božství. Srov. SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. III. Freiburg – Basel – Wien 1975, s. 396, pozn. 106.

⁴⁵ Jan 4,11.15.19.49; 5,7; 6,34.68; 8,11; 9,36.38; 11,3.12.21.27.32.34.39; 13,6.9.25.36.37; 14,5.8.22.

⁴⁶ Srov. WIKENHAUSER, A.: *Das Evangelium nach Johannes*. Regensburg 1961, s. 345.

1,18), jež se vyznačuje jednotou (Jan 10,30; 14,9). Nyní na konci evangelia jeho autor dává najevo, jak obtížné bylo pro Ježíšovy stoupence dojít k tomuto poznání.

Na Tomášovo vyznání reaguje Ježíš slavnostním a působivým prohlášením:⁴⁷ „Protože jsi mě uviděl, uvěřil jsi. Blahoslavení, kdo neviděli, a přece uvěřili!“ (Jan 20,29). Jedná se o jeho poslední slova v původním textu evangelia. Tím, že tato slova jsou uvedena pomocí prézentu λέγει, je poukázáno na jejich trvalou platnost.⁴⁸ Ježíš nejprve Tomášovi sděluje, že teprve „vidění“ jej přivedlo k víře. Vidění odkazuje na vše, co Tomáš zakusil při setkání se vzkříšeným Ježíšem. Myslí se zde především smyslové vnímání bez výslovného odkazu na dotknutí se. Ježíšova slova je však sotva možné považovat za výtku či pokárání na adresu Tomáše. Spíše se jedná o poučení pro následující generace křesťanů. Tomáš se v podstatě neodlišuje od Marie Magdalské a ostatních učedníků. Oni totiž uvěřili teprve až po tom, co se jim zjevil vzkříšený Ježíš (Jan 20,18.25). Tomáš nežádal žádný jiný důkaz než ten, který Ježíš sám dobrovolně nabídl ostatním.⁴⁹ Na Tomáše bylo v dějinách církve pohlíženo jako na nedůvěřivce *par excellence*, přesto však Ježíšova odpověď na jeho vyznání jsou záviděníhodná chvalořeč: „uvěřil jsi“.

Závěrečná Ježíšova slova obsahují blahoslavenství (*makarismus*). Vůči těm, jejichž víra závisí na splnění požadavku znamení, jsou představeni ti, kteří věří bez znamení a kteří jsou označeni za blahoslavené. Pomocí výrazu μακάριος „šťastný, blahoslavený, blažený“ je uvedena charakteristika opravdového věřícího.⁵⁰ V Janově evangeliu se nachází již jen jeden další makarismus. V Jan 13,17 se týká těch, kdo následují příklad Ježíšovy pokorné služby, v Jan 20,29 se vztahuje ke statutu opravdového věřícího. Makarismus v Jan 20,29 nenaznačuje, že by víra, která nepotřebuje zázraky a znamení (srov. Jan 4,48), byla vyšší než ta, která se na nich zakládá. Toto slovo se vztahuje do budoucnosti.⁵¹ Ježíš prohlašuje za blahoslavené ty, kteří uvěří na základě slov těch, kteří ho viděli a kteří ho dosvědčují jako Božího Syna. Vzkříšený takto ujišťuje o možnosti plnohodnotné víry pro následující generace křesťanů. Jak víra, která se zakládá na vidění vzkříšeného Ježíše, tak víra, která se opírá o svědectví očitých svědků, kteří ho dosvědčují jako Božího Syna, uvádí do osobního vztahu s Ježíšem a zprostředkovává život (srov. Jan 20,31).

Tomáš – jeden ze sedmi učedníků při rybolovu v Jan 21,2

Posledním místem, kde je Tomáš jmenován v Janově evangeliu, je epizoda o zázračném rybolovu se zjevením vzkříšeného Ježíše před učedníky u Tiberiadského moře (Jan 21,1–14).⁵² Toto

⁴⁷ BARRETT, C. K.: *The Gospel according to St John*. London 1996, s. 573.

⁴⁸ KREMER, J.: *Die Osterevangelien – Geschichte um Geschichte*. Stuttgart 1981, s. 194.

⁴⁹ BULTMANN, R.: *Das Evangelium nach Johannes*. Göttingen 1968, s. 539.

⁵⁰ V řeckém světě adjektivum *makarios* (μακάριος) bylo používáno k označení bohů, ale též lidí šťastných, zejména bohatých. Makarismy ve Starém zákoně nalezneme většinou jen v mudroslovné literatuře (např. Př 3,13; 8,34; Sír 14,2.20; 25,8.9; 26,1) a v básnických textech (např. LXX Žl 1,1; 2,12; 31,1.2; 32,12), kde jsou výrazem Boží přízně vůči osobě. V Novém zákoně se setkáváme s μακάριος celkem 50krát, a to zejména u synoptiků (Mt 13krát; Lk 15krát) a v Zj 7krát. Viz dále HAUCK, F. – BERTRAM, G.: *μακάριος* κτλ. In: Kittel, G. – Friedrich, G. (eds.): *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, 4. Stuttgart – Berlin – Köln 1942, s. 365–373.

⁵¹ Vyjádření οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες je možné chápat jako nadčasový aorist, nebo se lze domnívat, že naznačuje hledisko evangelisty, který uvádí, že křesťané bez toho, že by viděli vzkříšeného Ježíše, dospěli k víře v něj. Srov. WKENHAUSER, A.: *Das Evangelium nach Johannes*. Regensburg 1961, s. 345; BARRETT, C. K.: *The Gospel according to St John*. London 1996, s. 574.

⁵² Na základě jak jazykových a literárních zvláštností, tak rovněž obsahových důrazů se všeobecně zastává názor, že text 21. kapitoly Janova evangelia je dílem někoho jiného než evangelisty, a sice redaktora janovské komunity, který byl pověřen doplněním textu evangelia. Jelikož podle svědectví textové tradice Janovo evangelium nikdy nebylo rozšiřo-

nastává v časovém i prostorovém odstupu od předchozích dvou zjevení. První dvě zjevení Vzkříšeného před učedníky se uskutečnila v Jeruzalémě během jednoho týdne (Jan 20,26). Třetí zjevení nastává v Galileji u Tiberjadského moře (Jan 21,1),⁵³ v oblasti, která byla domovem těchto učedníků.⁵⁴ Naše pozornost se zaměří pouze na verš Jan 21,2, kde je vyjmenováno sedm učedníků v čele s Šimonem Petrem.

Působí překvapivě, že učedníci nejsou zmíněni jako skupina dvanácti (srov. Jan 20,24, 1 Kor 15,5) nebo jedenácti (Mt 28,16; Mk 16,14; Lk 24,9.33). Neexistuje žádné vysvětlení, proč se toto jádro skupiny učedníků zmenšuje z dvanácti na sedm v době cesty z Jeruzaléma do Galilee. Skutečnost, že je zde uvedeno sedm učedníků místo dvanácti nebo jedenácti, je významná. Sedm je v semitském myšlení počet plnosti, úplnosti, integrity a dokonalosti.⁵⁵ Odkaz na sedm církevních obcí a sedm andělů církevních obcí v Zj 2–3 nám dává pochopit, že je možné předpokládat narážku na význam sedmi učedníků pro sedm křesťanských komunit, které zastupují celou církev.⁵⁶

Je pozoruhodné, že Tomáš je uveden v seznamu učedníků hned na druhém místě bezprostředně po Petrovi a ještě před Zebedeovými syny. Krom toho je opět zmíněno jeho přízvisko Didymos. Toto významné umístění v pořadí učedníků by mohlo snad poukazovat na skutečnost, že Tomáš působil jako potulný misionář ve spádové oblasti janovských křesťanských komunit v čase jejich vzniku.⁵⁷ Tato domněnka je docela možná, avšak nelze ji dostačujícím způsobem prokázat. Prvních pět učedníků je uvedeno jmenovitě: tři vlastním jménem (Šimon Petr, Tomáš, Natanael) a dva pomocí odkazu na jméno otce (synové Zebedeovi). Poslední dva jsou naproti tomu představeni pomocí formulace „dva ostatní z jeho učedníků“. Ve výčtu sedmi učedníků nejvíce bije do očí zmínka o Zebedeových synech, jelikož se o nich nikde jinde v Janově evangeliu nehovoří. Přítomnost Zebedeových synů v Jan 21 lze nejsnáze vysvětlit pomocí odkazu na dějiny tradice. V Jan 21,1–14 je přijata část evangelní tradice, která má paralelu v Lk 5,1–11, kde se setkáváme rovněž jak se Zebedeovými syny včetně motivu rybaření, tak se zvláštním postavením Petra a jeho pověřením.⁵⁸ Tomáš, který ve svém vyznání ke vzkříšenému Pánu je příklad-

váno bez 21. kapitoly, musel být tento dodatek připojen k textu evangelia velmi brzy. Srov. např. BROWN, R. E.: *The Gospel according to John XIII–XXI*. New York 1970, s. 1079–1082; SCHULZ, S.: *Das Evangelium nach Johannes*. Göttingen 1972, s. 249; SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. III. Freiburg – Basel – Wien 1975, s. 416–417; BLANK, J.: *Das Evangelium nach Johannes*, Teil 3. Düsseldorf 1977, s. 193; WAETJEN, H. C.: *The Gospel of the Beloved Disciple. A Work in Two Editions*. London 2005, s. 8; ZUMSTEIN, J.: *L'évangile selon saint Jean (13–21)*. Genève 2007, s. 300.

⁵³ V Novém zákoně se s lokalitou Τιβεριάς „Tiberias, Tiberiada“ setkáváme pouze třikrát, a to v Janově evangeliu (Jan 6,1.23; 21,1).

⁵⁴ Čtvrté evangelium se výslovně zmiňuje o tom, že Šimon Petr a Natanael byli z Galileje. Betsaida bylo podle Jan 1,44 město Petrovo, zatímco Natanael byl z Kány Galilejské (Jan 21,2).

⁵⁵ Srov. RENGSTORF, K. H.: *ἐπτά κτλ.* In: Kittel, G. – Friedrich, G. (eds.): *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, 2. Stuttgart – Berlin – Köln 1935, s. 623–631 (zejména 624).

⁵⁶ SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. III. Freiburg – Basel – Wien 1975, s. 420; KREMER, J.: *Die Osterevangelien – Geschichte um Geschichte*. Stuttgart 1981, s. 205; BEASLEY-MURRAY, G. R.: *John*. Nashville 1999, s. 399; DIETZFELBINGER, C.: *Das Evangelium nach Johannes*, I. Zürich 2001, s. 352; WENGST, K.: *Das Johannesevangelium*, II. Stuttgart – Berlin – Köln 2001, s. 330.

⁵⁷ RUCKSTUHL, E.: *Θωμάς*. In: Balz, H. – Schneider, G. (edd.): *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, II. Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz 1981, sl. 408–409.

⁵⁸ Zdá se, že tato tradice o zázračném úlovku ryb byla zpočátku spojena s Ježíšovým pozemským veřejným působením. Viz dále např. BRUN, L.: *Die Berufung der ersten Jünger Jesu in der evangelischen Tradition*. Symbolae Osloenses 11, 1932, s. 35–54; SCHNIEWIND, J.: *Die Parallelerikopen bei Lukas und Johannes*. Darmstadt 1958, s. 11–16; DIETRICH, W.: *Das Petrusbild der lukanischen Schriften*. Stuttgart 1972, s. 54–55; GNILKA, J.: *Petrus und Rom. Das Petrusbild in den ersten zwei Jahrhunderten*. Freiburg 2002, s. 36; RADL, W.: *Das Evangelium nach Lukas: Kommentar. Erster Teil: 1,1–9,50*. Freiburg 2003, s. 294; ECKEY, W.: *Das Lukasevangelium: Unter Berücksichtigung seiner Parallelen*, vol. 1, 1,1–10,42. Neukirchen-Vluyn 2004, s. 242. Text Lk 5,1–11 neobsahuje nic, co by připomínalo nějaký

ným, je rovněž při tomto Ježíšově zjevení. Pochybovač, skeptik a člověk, který s obtížemi věří, je obdarován novým zjevením Vzkříšeného. Natanael vystupuje jinak již jen na začátku Janova evangelia v Jan 1,45–51. Rovněž on je jako Tomáš představen jako pochybovač, který je Ježíšem přemožen. Je skeptický vůči Ježíšovi z Nazareta. Nechává se však při setkání s ním a jeho slovem získat k vyznání: „Rabbi, ty jsi Boží Syn, ty jsi Král Izraele“ (Jan 1,49). Jsou to právě tito dva skeptikové, Tomáš a Natanael, kteří na začátku a na konci Janova evangelia pronášejí velké vyznání Ježíšovy osoby a kteří se společně Petrem a jinými učedníky setkávají se Vzkříšeným u Tiberiadského moře. Tito dva učedníci náleží k ideálnímu počtu sedmi učedníků, kteří se vydávají k misijní činnosti, která zůstává zcela závislá na Ježíšovu slovu a jeho pověření.

Na konci seznamu sedmi učedníků v Jan 21,2 jsou zmíněni καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο „a jiní dva z jeho učedníků“, kteří zůstávají hádankou čtenářům čtvrtého evangelia. Možná jeden z těchto dvou je „učedník, kterého Ježíš miloval“, který se objevuje v Jan 21,7.⁵⁹ Jinak „učedník, kterého Ježíš miloval“ musí být identifikován jako jeden ze Zebedeových synů.⁶⁰ První možnost je podporována skutečností, že máme téměř shodu formulace καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο. „a jiní dva z jeho učedníků“ v Jan 21,2 s tvrzením καὶ ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο „a dva z jeho učedníků“ v Jan 1,35, kde je pravděpodobně zmíněn „učedník, kterého Ježíš miloval“.⁶¹ V kapitole 1 je později uveden jen Ondřej (Jan 1,40), zatímco v kapitole 21 je poté zmíněn pouze „učedník, kterého Ježíš miloval“ (Jan 21,7.20). Zdá se tedy, že druhým učedníkem v Jan 21,2 by pak vedle „učedníka, kterého Ježíš miloval“ mohl být Ondřej. Jestliže je tomu skutečně tak, pak z pěti povolaných Ježíšových učedníků v Jan 1,35–51 znovu vystupují čtyři v Jan 21,2: Šimon Petr, Natanael, Ondřej a „učedník, kterého Ježíš miloval“. Z prvních povolaných učedníků tedy chybí pouze Filip. Na jeho místo však vstupuje Tomáš.⁶² Lze říci, že učedníci, kteří byli prvními povolanými učedníky a kteří částečně zastávali rovněž významnou roli v Janově evangeliu, vystupují ještě jednou na scéně

původní povelikonoční příběh. Zdá se, že pozdější povelikonoční zasazení zázračného rybolovu je možné připsat redakční činnosti vydavatele evangelia a že tento zázrak byl druhotně úzce spojen s povelikonočním příběhem s hlavním motivem „stolování“. Srov. SCHÜRMANN, H.: *Das Lukasevangelium*, I. Freiburg – Basel – Wien 1990, s. 273–274.

⁵⁹ PESCH, R.: *Der reiche Fischfang Lk 5,1–11/Jo 21,1–14. Wundergeschichte, Berufserzählung, Erscheinungsbericht*. Düsseldorf 1969, s. 91; SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. III. Freiburg – Basel – Wien 1975, s. 419; SCHNEIDER, J.: *Das Evangelium nach Johannes*. Berlin 1976, s. 329; GNILKA, J.: *Johannesevangelium*. Würzburg 1983, s. 157; SCHENKE, L.: *Johannes Kommentar*. Düsseldorf 1998, s. 389.

⁶⁰ Prvním, kdo ztotožnil „učedníka, kterého Ježíš miloval“ s apoštolem Janem, synem Zebedeovým, byl Irenej z Lyonu. Ve svém svědectví asi z roku 180 po Kr. uvádí: „Pak Jan, učedník (apoštol) Páně, který také ležel na jeho prsou, také sám vydal evangelium, když pobýval v Efesu v Asii“ (*Adversus haereses* 3,1,1 = EUSEBIUS, *Historia Ecclesiastica* 5,8,4; PG 20,449).

⁶¹ Srov. např. HAHN, F.: *Die Jüngerberufung Joh 1,35–51*. In: Gnilka, J. (ed.): *Neues Testament und Kirche*. Freiburg 1974, s. 184–185; GNILKA, J.: *Johannesevangelium*. Würzburg 1983, s. 21; SCHNELLE, U.: *Das Evangelium nach Johannes*. Leipzig 2000, s. 53; THYEN, H.: *Das Johannesevangelium*. Tübingen 2005, s. 782 a 795; THEOBALD, M.: *Das Evangelium nach Johannes. Kapitel 1–12*. Regensburg 2009, s. 182. Proti této identifikaci vystupují např. LORENZEN, T.: *Lieblingsjünger im Johannesevangelium. Eine redaktionsgeschichtliche Studie*. Stuttgart 1971, s. 45; KÜGLER, J.: *Der Jünger, den Jesus liebte. Literarische, theologische und historische Untersuchungen zu einer Schlüsselgestalt johanneischer Theologie und Geschichte; mit einem Exkurs über die Brotrede in Joh 6*. Stuttgart 1988, s. 421–424; NEIRYNCK, F.: *The Anonymous Disciple in John 1*. In: Segbroeck, van F. (ed.): *Evangelica II*. 1982–1991. Collected Essays. Leuven, 1991, s. 617–650; DUNDERBERG, I.: *The Beloved Disciple in John. Ideal Figure in Early Christian Controversy*. In Dunderberg, I. – Tuckett, Ch. – Syreeni, K. (edd.): *Fair Play. Diversity and Conflicts in Early Christianity: Essays in Honour of Heikki Raisanen*. Leiden 2002, s. 243 (celý článek: s. 243–269).

⁶² Tomáš a Filip jsou představeni ve 14. kapitole Janova evangelia podobným způsobem. Vystupují jako mluvčí učedníků a vyznačují se postojem nechápavosti a nedostatečnou vírou: Tomáš v Jan 14,5–7 a Filip v Jan 14,8–11.

v závěrečné kapitole. V úvodní kapitole Janova evangelia jde o následování pozemského Ježíše, v kapitole 21. se jedná o následování vzkříšeného a oslaveného Ježíše, kdy jsou trvale ustanoveni k misijní činnosti a kdy reprezentují církev v jejím rozmachu po velikonočních událostech. Mezi těmito učedníky, kteří skrze jejich počet (sedm) plnosti reprezentují církev, se nachází dva, kteří byli v Janově evangeliu představeni jako skeptici/pochybovači a kteří se nechali od Ježíše sami přimět k vyznání. Nejen nepochybná víra, které je vše jasné a která se nedotazuje, má místo v církvi, ale též víra, která si klade otázky a která se vyznačuje pochybnostmi a skepticismem. Sedm učedníků nepředstavuje jednotnou veličinu, nýbrž skupinu různých lidí s rozličným významem a posláním, jak je patrné zejména u Petra a „učedníka, kterého Ježíš miloval“. Zatímco Petr je vzkříšeným Ježíšem povolán k pastorační službě a k následování Ježíše až k mučednické smrti (Jan 21,15–19), úkolem „učedníka, kterého Ježíš miloval“ nebylo zůstat naživu do Ježíšovy paruzie, nýbrž on měl skrze zaznamenané evangelium být trvale přítomen jako garant církevní tradice a Ježíšova slova, skrze které pouze církev existuje.⁶³ Nakonec si lze všimnout, že tři jmenovitě uvedení učedníci v Jan 21,2 jsou těmi, kteří pronesli výslovné vyznání o Ježíšovi, a to na začátku (Jan 1,49: Natanael), uprostřed (Jan 6,69: Šimon Petr) a na konci evangelia (Jan 20,28: Tomáš). Oni vytváří rámec celého evangelia.⁶⁴

Závěrečné shrnutí

Tomáš, který náleží do okruhu dvanácti Ježíšových učedníků, není v synoptických evangeliích a ve Skutcích apoštolů nikdy představen v dialogu s Ježíšem nebo s někým jiným a nikdy nevystupuje jako jednající osoba, avšak je pouze zmíněn v seznamu Ježíšových učedníků (Mt 10,3; Mk 3,18; Lk 6,15; Sk 1,13). Naproti tomu Janově evangeliu je jeho jméno překvapivě zmíněno celkem sedmkrát. Setkáváme se s ním na čtyřech rozličných místech: Jan 11,16; 14,5–7; 20,24–29; 21,2. V posledním případě se Tomáš objevuje ve výčtu jmen, zatímco na prvních třech místech je představen v aktivní roli, jak promlouvá. Celkově lze tvrdit, že všechna čtyři místa v Janově evangeliu, kde Tomáš vystupuje, zastávají důležitost v evangelním vyprávění. Poprvé je Tomáš jmenován v souvislosti s událostí vzkříšení Lazara (Jan 11,1–44), ve které dochází vrcholu Ježíšovo zjevení před světem skrze znamení (Jan 1,19–12,50). Skrze vybidnutí všech spoluúčedníků k mučednické smrti s Ježíšem v Jan 11,16 je Tomáš na jedné straně znázorněn s postojem solidarity a neohroženosti, avšak na druhou stranu je představen jako Ježíšův učedník, který svému mistru málo rozumí. Podruhé Tomáš vystupuje v souvislosti s první Ježíšovou řečí na rozloučenou (Jan 14,1–31), kde v roli mluvčího učedníků svou otázkou ohledně neznalosti Ježíšovy cesty dává podnět k tomu, že Ježíš pronáší vrcholný výrok „já jsem“ Janova evangelia, ve kterém se Ježíš představuje jako jediná a výlučná cesta k Bohu Otci (Jan 14,5–6). Potřetí vystupuje Tomáš v Janově evangeliu v kontextu velikonočních událostí. Tomášovi, který doposud chápal Ježíše pouze v pozemských kategoriích, je jeho božská dimenze odhalena samotným vzkříšeným Ježíšem. Tomáš, který se nejdříve stavěl k svědectví učedníků o vzkříšení odmítavě, vyslovuje obsáhlé osobní vyznání víry: „Můj Pán a můj Bůh“ (Jan 20,28). On dospěl při setkání se vzkříšeným Ježíšem k víře v něj, jenž je dárce nezničitelného věčného života. Nakonec se Tomáš objevuje v okruhu sedmi učedníků v Jan 21,2, kteří představují církev

⁶³ Srov. BARRETT, C. K.: *The Gospel according to St John*. London 1996, s. 583–584.

⁶⁴ WENGST, K.: *Das Johannesevangelium*, II. Stuttgart – Berlin – Köln 2001, s. 330.

v misionářském nasazení. Jeho přítomnost v této skupině, která reprezentuje církev, dává najevo, že v církvi mají místo rovněž ti, kteří se vyznačují pochybnostmi a skepsí a kteří si kladou otázky a jsou těžkopádní uvěřit.

doc. Dr. Petr Mareček, Th.D.
katedra historie
Pedagogická fakulta MU
Poříčí 9
603 00 Brno
Česká republika
e-mail: 110056@mail.muni.cz